

«ՄԵԾ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ». ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԴԻԽՈՏՈՄԻԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌՋԵՎ

ԽԱՉԻԿ ԳԱԼՍՏՅԱՆ*

Երևանի պետական համալսարան

Հոդվածի շրջանակներում քննարկվում են համաշխարհային քաղաքականության և միջազգային հարաբերությունների նոր մեզամիտումներից մեկի՝ «Մեծ եվրասիական գործընկերության» ձևավորման տեսահայեցակարգային հիմքերն ու գլոբալ ինտեգրացիոն այդ գործընթացին Հայաստանի Հանրապետության մասնակցության հեռանկարները: Հետազոտության նպատակներն ու խնդիրները ներառում են արդի գլոբալ աշխարհակարգային փոփոխությունների դինամիկայի ուսումնասիրությունը, «Մեծ եվրասիական գործընկերության» գաղափարի հայեցակարգայնացումն ու դրա գործնական կիրառելիության դրսևորումները, փոքր պետությունների, մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրացիոն և դեզինտեգրացիոն ներուժի վերլուծությունը: Մասնավորապես, հիմնավորվում է այն թեզը, որ «Մեծ եվրասիական գործընկերության» կայացումը լայն առումով համաշխարհային տնտեսության «ծանրության կենտրոնը» եվրատլանտյան կամ անգլոսաքսոնական առանցքից տեղափոխում է դեպի արևելք՝ Եվրասիական մայրցամաքի ռազմավարական խորություններ: Նման փոխակերպման պարագայում զուգահեռաբար փոփոխության են ենթարկվում նաև Մեծ եվրասիական տարածքի բիֆուրկացիոն կետերը (կոնֆլիկտային օջախները) ու բուֆերային գոտիները: Հարավային Կովկասը, մասնավորապես Հայաստանը, գտնվում է բիֆուրկացիոն լարվածության կիզակետում, իսկ հայոց պետականությունն ու հայ հասարակությունն ընդհանրապես կանգնած են բիֆուրկացիոն կետ VS բուֆերային գոտի դիֆուզիոնական ընտրության առջև:

Բանալի բառեր – փոփոխվող աշխարհակարգ, «Մեծ եվրասիական գործընկերություն», սոցիալական բիֆուրկացիա, բուֆերային գոտի, կանոնավոր ատրակտոր, անկանոն ատրակտոր

* **Խաչիկ Գալստյան** – քաղաքական գիտությունների դոկտոր, ԵՊՀ քաղաքագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր

Хачик Галстян – доктор политических наук, профессор кафедры политологии ЕГУ

Khachik Galstyan – Doctor of Political Sciences, Professor at YSU Chair of Political Science

Էլ. փոստ՝ khgalstyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6306-0754>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 06.09.2024

Գրախոսվել է՝ 10.11.2024

Հաստատվել է՝ 03.12.2024

© The Author(s) 2024

Ներածություն

Արդի համաշխարհային քաղաքականության և միջազգային հարաբերություններում նկատվող տեղաշարժերն ու աշխարհակարգային փոխակերպումները հանգեցնում են նոր մեզամիտումների (մեզաթրենդ), որոնք լայն առումով տեղավորվում են բիֆուրկացիոն դարաշրջանի¹ և հասարակության զարգացման օրինաչափությունների մեջ: Բանն այն է, որ համաշխարհային քաղաքագիտական դիսկուրսում երկար ժամանակ տիրապետող էր հասարակական-քաղաքական փոխակերպումների ինչպես ուսումնասիրման, այնպես էլ ընթացքի բացատրման մոդեռնիստական կամ գծային մոտեցումը, որը հանգեցնում էր մեխանիկական դետերմինիզմի և միաբևեռ աշխարհակարգի հաստատման անխուսափելիության հիմնավորման փորձերի²: Միաժամանակ, XX դարաշրջանի զարգացումներն ի ցույց դրեցին մոդեռնիզմի ժամանակաշրջանի տեսահայեցակարգային և գաղափարաքաղաքական ուղենիշների սահմանափակվածությունն ու քրոնոտոպային անհամապատասխանությունը³: Գիտատեխնիկական առաջընթացի բացարձակացում, մարդկային գործունեության գերոացիոնալացում, քաղաքական զարգացման գծային մոդելների, մենախոսային հաղորդակցության համակարգերի լայն կիրառում, ամբողջատիրական դիկտատուրաների հաստատում, սոցիալական մեծ ցնցումներ և էկոլոգիական աղետներ. ահա հասարակության ինդուստրիալացման հետևանքով առաջացած «սև խոռոչների» ոչ լրիվ ցանկը:

Հետդասականության և պոստմոդեռնիստական աշխարհընկալումների ու հարացուցային պատկերացումների շրջանակներում վերոնշյալ բացասական միտումներին ավելանում են նորերը: Մասնավորապես, XXI դարի երկրորդ տասնամյակում, համերկրային մասշտաբի աշխարհաքաղաքական, աշխարհատեսական ու դրանցով պայմանավորված՝ նաև առանձին պետությունների ներսում քաղաքական գործընթացները ձեռք են բերում սրընթաց արագություն ու խելահեղ տեմպ, որոնք փոփոխվում են ժամ առ ժամ, իսկ անորոշությունները դարձել են քաղաքական իրականության արտացոլման ու ընկալման բնական վիճակ: Հետևաբար, ձևավորվող բազմաբևեռ աշխարհակարգի հարացույցի, գլոբալ անորոշությունների, հասարակական-քաղաքական ճգնաժամերի պայմաններում օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջանում ուսումնասիրել նոր զարգացող, բարդ ինքնակազմակերպվող⁴ մեծ (Եվրասիական գործընկերություն) և փոքր (Հայաստանի Հանրապետություն) համակարգերի փոխազդեցությունները բիֆուրկացիոն գործընթացների համատեքստում:

¹ Տե՛ս **Ласло Э.** Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира. М., 1995:

² Տե՛ս **Фукуяма Ф.** Конец истории и последний человек, М., 2007, էջ 84:

³ Տե՛ս **Галстян Х.** Как вырваться из паутины? Проблема политического диалога в постмодернистском дискурсе современности // Белорусская Думка, 2015/2, էջ 50:

⁴ Տե՛ս **Пригожин И., Стенгерс И.** Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой (под общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова), М., 1986:

«Մեծ եվրասիական գործընկերություն». գաղափարի հայեցակարգայնացումը

Ինչպես արդեն նշվեց, համաշխարհային զարգացման գծային, միաբնեռ զլորալիզացիայի հայեցակարգին փոխարինելու են գալիս ոչ գծային, բազմաբնեռ ռեգիոնալիզմի հարացույցերը: Դրանց թվին է անշուշտ պատկանում «Մեծ եվրասիական գործընկերության» հայեցակարգը: Այն ռուսական փորձագիտական շրջանակներում սկսեց շրջանառվել 2012-2013 թթ. -ից, որի նպատակը ՌԴ գործընկերներին բազմակողմ փոխգործակցության և Ռուսաստանի հատկապես ասիական հատվածի զարգացման համար ավելի գրավիչ առաջարկների ներկայացումն էր⁵: Օրինակ՝ Ս. Կարագանովը «Մեծ Եվրասիան» համարում է միջպետական հարաբերությունների մայրցամաքային համակարգ, որը հիմնված է փոխվստահության և անվտանգության համատեղ ձգտումների վրա: Այն, ըստ էության, աշխարհառազմավարական նոր ընդհանրություն հաստատելու շարժում է, որը կոչված է հաղթահարելու դեռ Սառը պատերազմից հետո մնացած բաժանարար գծերը, կանխարգելելու նոր կոնֆլիկտների առաջացումն ու կարգավորելու գործընկեր պետությունների միջև առկա վիճարահույց հարցերը⁶: Քաղաքական բարձր մակարդակում ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինը «Մեծ եվրասիական գործընկերության» մասին բարձրաձայնեց 2015 թ.: Դաշնային ժողովին հղած իր ամենամյա ուղերձում Վ. Պուտինը ռազմավարական պլանավորման շրջանակներում քննարկման ներկայացրեց ԵԱՏՄ հիմքի վրա տնտեսական ավելի լայն գործընկերության ձևավորման, Շանհայի համագործակցության կազմակերպության (ՇՀԿ) և Հարավարևելյան Ասիայի պետությունների ասոցիացիայի (ASEAN) հետ նոր մեգախանազմի գործարկման հնարավորության հարցը⁷: Իսկ արդեն Սանկտ Պետերբուրգի XX տնտեսական համաժողովի շրջանակներում խոսելով ԵԱՏՄ մասնակցությամբ ավելի լայն ինտեգրացիոն ձևաչափի մասին՝ ՌԴ նախագահն այն ներկայացրեց «Մեծ եվրասիական գործընկերության» ստեղծման գաղափարի տեսքով⁸: Վ. Պուտինի կարծիքով՝ «Եվրասիական տնտեսական միությունը կարող էր դառնալ ինտեգրացիոն ավելի լայն շղթայի ձևավորման կենտրոններից մեկը, որի շրջանակներում կարող էին լուծվել տեխնոլոգիական ավելի ընդգրկուն խնդիրներ, ինչպես նաև տեխնոլոգիական զարգացման գործում խրախուսել և

⁵ St' u **Лихачева А.** Большое Евразийское партнерство: в поисках новых импульсов, <https://roscongress.org/materials/bolshoe-evraziyskoe-partnerstvo-v-poiskakh-novykh-impulsov/>, (մուտք՝ 26. 07. 2024):

⁶ St' u **Пакулин В.** Процессы сопряжения китайского проекта «Один пояс – один путь» и ЕАЭС в рамках концепции «большого евразийского партнерства» // Вестник Томского государственного университета. История. 2022, № 76, էջ 51:

⁷ St' u Послание Президента Федеральному Собранию, 03.12. 2015. <http://kremlin.ru/events/president/News/page/409> (մուտք՝ 28. 07. 2024):

⁸ St' u Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума. <http://kremlin.ru/events/president/news/5217> (մուտք՝ 28. 07. 2024):

ներառել նոր մասնակիցներ»⁹: Մասնավորապես, ըստ ՌԴ նախագահի, «Մեծ եվրասիական գործընկերության» մաս կարող էին կազմել Չինաստանը, Հնդկաստանը, Պակիստանը, Իրանը, ԱՊՀ երկրները և այն պետությունները, որոնց հետ արդեն իսկ ձևավորվել էին գործընկերային սերտ փոխհարաբերություններ:

Անցած տարիների ընթացքում «Մեծ եվրասիական գործընկերության» հայեցակարգն աստիճանաբար զարգացում ապրեց՝ իր հաստատուն տեղը զբաղեցնելով ՌԴ արտաքին քաղաքականության ռազմավարական փաստաթղթերում¹⁰: Մասնավորապես, 2023թ. ընդունված ՌԴ արտաքին քաղաքականության հայեցակարգն ամրագրում է, որ «աշխարհում տեղի են ունենում հեղափոխական փոփոխություններ, շարունակվում են ավելի արդար ու բազմաբևեռ աշխարհակարգի ձևավորման գործընթացները...», «իսկ համաշխարհային տնտեսության մեջ տեխնոլոգիական նոր հենքով տեղի ունեցող կառուցվածքային փոխակերպումները, ազգային ինքնագիտակցության աճը, մշակութային-քաղաքակրթական բամազանությունն ու այլ օբյեկտիվ գործոններ իրենց հերթին արագացնում են զարգացման պոտենցիալի վերաբաշխումը հոգուտ աշխարհատնտեսական զարգացման և աշխարհաքաղաքական նոր ձևավորվող կենտրոնների»¹¹: Անշուշտ, «Մեծ եվրասիական գործընկերությունը» հավակնում է դառնալ այդպիսի կենտրոններից մեկը: Ակներև է նաև ՌԴ ձգտումը Մեծ եվրասիական տարածքում կայունության, փոխվստահության, խաղաղության և զարգացման համամայրցամաքային միավորում ստեղծելու գործում, որը կմիավորի ԵԱՏՄ, ՇՀԿ, Հարավարևելյան Ասիայի պետությունների ասոցիացիայի կազմում գտնվող երկրների ողջ ներուժը Եվրասիական տարածաշրջանի անվտանգության և կայուն զարգացման ապահովման գործում¹²:

Ինչպես երևում է, գործնական քաղաքականության հարթությունում «Մեծ եվրասիական գործընկերության» մեզանախագիծն աստիճանաբար «միս և արյուն» է ստանում: Միաժամանակ, շատ են նաև այդ գաղափարը կյանքի կոչելու կոնցեպտուալ հարցադրումները: Առաջինը վերաբերում է հենց «Մեծ Եվրասիա» ձևակերպմանը: Ավանդաբար, հատկապես ռուսական քաղաքական մտքի շրջանակներում ձևավորված եվրասիականության աշխարհաքաղաքական դպրոցի ներկայացուցիչները համարում էին, որ Հին աշխարհը բաղկացած է ոչ թե Եվրոպա և Ասիա առանձին աշխարհամասերից, այլ երրորդ՝ Եվրասիա մայրցամաքից, որի աշխարհագրական սահմանները հիմնականում համընկնում էին Ռուսական կայսրության, իսկ հետագայում՝ Խորհրդային Միության

⁹ Նույն տեղում:

¹⁰ Стратегия внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 31 марта 2023 г.), <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/>, Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046/page/1> (մուտք՝ 26.07.2024):

¹¹ Նույն տեղում:

¹² Տե՛ս նույն տեղը:

սահմանների հետ¹³։ Թեև որոշ հետազոտողներ համարում են, որ Եվրասիայի ռուսական-խորհրդային ընկալումներն ավելի շատ համապատասխանում են «Փոքր Եվրասիա» եզրույթին, որն ավելի մեծ ամբողջի ընդամենը մի մասն է, և հենց այդ հսկայական տարածքում կատարվող գործընթացները կկանխորոշեն XXI դարի աշխարհի պատկերը¹⁴։ **Փաստորեն, «Մեծ եվրասիական գործընկերության» հայեցակարգը առաջին անգամ դուրս է գալիս դասական եվրասիականության սահմաններից և փորձում է ստեղծել համաշխարհային տնտեսության այլընտրանքային նոր մոդել, որը հենվում է ոչ այնքան համաշխարհային օվկիանոսային առևտրի, որքան անխափան գործող ցամաքային նոր կոմունիկացիոն համակարգերի կառուցման փիլիսոփայության վրա։** Պատահական չէ, որ փոփոխվող աշխարհակարգի պայմաններում եվրասիական տարածքի մի շարք երկրներ զուգահեռաբար առաջ են քաշում սեփական ռազմավարական կոմունիկացիոն նախագծերը, ինչպես օրինակ՝ հնդկական «Mausam», պակիստանյան «Vision 2025», մոնղոլական «Prairie Road», ղազախական «Bright Road», թուրքական «Middle Corridor» նախագծերը¹⁵։ Սակայն դրանցից ամենախոշորները շարունակում են մնալ չինական «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» և ռուսական «Մեծ եվրասիական գործընկերություն» նախագծերը։

Ի դեպ, դեռ Պ. Մավիցկին էր Ռուսաստան-Եվրասիայի տնտեսական ինքնաբավության և մրցունակության մոդելը տեսնում ոչ այնքան դեպի տաք ծովեր Ռուսաստանի ելքերի ապահովման և ուրիշների «օվկիանոսային քաղաքականության» կրկնօրինակման, որքան Եվրասիան որպես «մայրցամաք-օվկիանոս» ընկալելու ու Ռուսաստանի տնտեսության մայրցամաքային աշխարհագրական տրամաբանությանը համապատասխան կառուցելու մեջ¹⁶։ Այս տեսանկյունից «Մեծ եվրասիական գործընկերության» կայացումը համաշխարհային տնտեսության «ծանրության կենտրոնը» կարող է տեղափոխել եվրատլանտյան կամ անգլոսաքսոնական առանցքից դեպի արևելք՝ դեպի Եվրասիական մայրցամաքի ռազմավարական խորություններ։ Նման փոխակերպման պարագայում զուգահեռաբար փոփոխության են ենթարկվում նաև Մեծ եվրասիական տարածքի բիֆուրկացիոն կետերը (կոնֆլիկտային օջախներ) ու բուֆերային գոտիները։ Դրանք արդեն տեղաշարժվում են դեպի հարավ՝ Հ. Մակկլինդերի մատնանշած ներքին աղեղի երկայնքով¹⁷։

¹³ St' u Савицкий П. Географические и геополитические основы евразийства. // Континент Евразия, М., 1997, էջ 40-42:

¹⁴ St' u Тренин Д. Метаморфозы большой Евразии, <https://carnegieendowment.org/posts/2013/01/revising-the-concept-of-eurasia?lang=ru¢er=russia-eurasia> (մուտք՝ 26.07.2024):

¹⁵ St' u Лин Чу. Интеграция инициативы «Один пояс, один путь» и Большого евразийского партнерства: предпосылки, мотивы и приоритеты реализации // Социально-политические науки. 2021. Т. 11. № 1, էջ 97:

¹⁶ St' u Савицкий П. Континент-океан: Россия и мировой рынок, <http://gumilevica.kulichki.net/SPN/spn08.htm>

¹⁷ St' u Маккиндер Х. Географическая ось истории. // Полис, 1995/4, էջ 162-169:

Բանն այն է, որ ինչպես անցյալում, այնպես էլ հիմա «Մեծ Եվրասիան» քաղաքակրթական ու հատկապես էթնոքաղաքական խիստ բազմազան խճանկարային պատկեր ունի, որի տնտեսական, այնուհետ քաղաքական ինտեգրման փորձաքարը, անշուշտ, դառնալու է «հին» և «նոր» կոնֆլիկտային օջախների, «քաղաքակրթական խզվածքների»¹⁸ հասման տիրույթում Մեծ Եվրասիական անվտանգային ընդհանուր միջավայրի կառավարման ունակությունը: Այս տեսանկյունից ամենևին պատահական չէ ՌԴ ԱԳՆ ղեկավար կազմի հետ 2024 թ. հունիսի 14-ի հանդիպման ժամանակ Վ. Պուտինի արձանագրումն առ այն, որ Եվրասիական անվտանգության համակարգը փլուզման փուլում է, և այն փաստացի բացակայում է¹⁹: Այդ իրավիճակն իր հերթին բոլոր շահագրգիռ կողմերից պահանջում է Եվրասիական տարածաշրջանում անվտանգության նոր հարացույցի ձևավորման ուղղությամբ կոնկրետ աշխատանքների իրականացում: Մեր ժամանակների հրամայականն է՝ մոտալուտ ապագայում Եվրասիական մեծ տարածքում ձևավորել հավասար և անբաժանելի անվտանգության, փոխշահավետ համագործակցության և զարգացման նոր համակարգ:

Այս համատեքստում է, որ առաջ են գալիս փոքր երկրների մեծ մարտահրավերներն ու Եվրասիական տարածաշրջանի սև խոռոչներում բիֆուրկացիոն կետերի լարվածության աճի միտումները, որոնցից մեկն էլ Հարավային Կովկասն է ու մասնավորապես Հայաստանը:

Փոքր երկրի մեծ խնդիրները. Հայաստանը «Մեծ Եվրասիական գործընկերության» համատեքստում

Ասիական, թե՛ եվրոպական ինքնություն, Արևելք, թե՛ Արևմուտք աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման հարցը հազարամյակներ շարունակ ուղեկցել է հայ ժողովրդին իր քաղաքական պատմության երկարամյա ընթացքում: Աշխարհի ամենահին ազգերից մեկը լինելով հանդերձ՝ հայի յուրաքանչյուր սերունդ կանգնած է եղել ինքնաճանաչման, սեփական ինքնության պահպանման և գոյատևման էկզիստենցիալ խնդիրների առջև: Ընդ որում հայ իրականության մեջ նախորդ ու հաջորդ պատմաշրջանների միջև խզումն այնքան խորն է եղել, որ ամեն նոր դարաշրջանի կենտրոնում կանգնած գործիչը նախ ջանքեր է թափել վերականգնելու նախորդ պատմաշրջանի ձեռքբերումները, նորովի մշակել, ուղենշել գալիքի, ապագայի հիմնապահանջները, զրոյից սկսել, վերականգնել, հաղթահարել, յուրացնել անցյալի արժեքները, ապա կերտել նորը²⁰: Ա. Թոյնբին նշում է, որ պատմությունը կրկնվելու սովորություն

¹⁸ Տե՛ս Хантингтон С. Столкновение цивилизаций, М., 1996, էջ 41:

¹⁹ Տե՛ս Встреча президента РФ с руководством МИД России, <http://kremlin.ru/events/president/news/74285>

²⁰ Տե՛ս Խ. Գալստյան, Հետպատերազմյան Status Quo-ն Արցախում. հայության նոր ռազմավարական մշակույթի ձևավորման հրամայականը // Գիտական Արցախ, Եր., 2021/3(10), էջ 149:

ունի²¹, իսկ Հեգելն ավելացնում է, որ պատմությունը մի բան է միայն սովորեցնում. մենք պատմությունից ոչինչ չենք սովորում: Այս պոստուլատներն հատկապես ակտուալ են արդի հայ կառավարող էլիտայի և հասարակության քաղաքական կողմնորոշումներում:

Բանն այն է, որ Հայկական լեռնաշխարհը, որը համարվում է հայ ազգի ձևավորման կենսատարածքը կամ եվրասիականների բնորոշմամբ՝ «զարգացման տեղը»²², աշխարհագրորեն ցամաքային քաղաքակրթության կամ Հ. Մակկլինդերի բնորոշմամբ՝ «Hearthland»²³-ի մաս է կազմում: Իհարկե, պատմական մի կարճ հատվածում՝ Արտաշեսյանների, հատկապես Տիգրան Մեծի կառավարման ժամանակաշրջանում, Մեծ Հայքի սահմանները հասնում էին մինչև Սև և Միջերկրական ծովեր, սակայն հայ ժողովրդի նստակյաց կենսակերպը, մշակույթը, մենթալիտետն ու վարքաբանությունը տիպիկ «ցամաքային» կամ այսպես կոչված «եվրասիական» քաղաքակրթական սկիզբ ունեն: Միաժամանակ, հայկական գործոնը տարածաշրջանում մշտապես կարևորվել է որպես անցումային կամ բուֆերային գոտի Արևմուտքից Արևելք կամ հակառակ ուղղությամբ քաղաքակրթական մեծ էքսպանսիաների ժամանակ: Առավել կործանարար հետևանքներ է ունեցել և ունենում հայ ժողովրդի քաղաքակրթական ընթացքը, երբ մենք հայտնվում ենք աշխարհաքաղաքական շահերի բախման կիզակետում: Այս օրինաչափությունների գիտակցումն առնվազն ենթադրում է, որ աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման կամ դաշնակիցների ընտրության դիլեմաների հարցում մեր մոտեցումները պետք է առնվազն համահունչ լինեն «Մեծ եվրասիական գործընկերությանը» լիովին ինտեգրվելու քաղաքականության որդեգրմանը: Այդպես էր ՀՀ անկախացումից ի վեր, երբ Հայաստանը ակտիվորեն մասնակցում էր ԱՊՀ, ՀԱՊԿ, ԵԱՏՄ ինտեգրացիոն գործընթացներին: Սակայն վերջին տարիներին, գլոբալ աշխարհակարգային փոփոխությունների համատեքստում, որի հետևանքով էականորեն սրվեցին ԱՄՆ-հավաքական Արևմուտք և Ռուսաստան+միջազգային մեծամասնություն հարաբերությունները, Հայաստանը դարձել է Եվրասիական տարածքի բիֆուրկացիոն թեժ կետերից մեկը: Ինքնաբավ անվտանգության մոդելի փլուզումից հետո, որը կառուցված էր Հայաստանի ու Արցախի անվտանգության համակարգերի սինխրոնացման և անվտանգության անբաժանելիության սկզբունքների վրա, ՀՀ-ն այժմ գտնվում է արտաքին քաղաքականության, տնտեսության և անվտանգության դիվերսիֆիկացիայի փուլում: Մարմնով և իր «ազգային տան հիմնասյուն-արմատներով» մխրճված լինելով Եվրասիայում՝ ՀՀ կառավարող էլիտան հայացքն ուղղել է դեպի Արևմուտք՝ «ազգային տան շքամուտքն ու պատուհանները» բացելով եվրաստլանտիստ-

²¹ Տե՛ս **Тойнби А.** Постигание истории: Сборник, М., 2010:

²² Տե՛ս **Нартов Н., Нартова В.** Геополитика. М., 2007, էջ 130:

²³ Տե՛ս **Маккиндер Х.**, նշվ. աշխ.::

ների ու ՆԱՏՕ-ի առջև: Արտաքին ու ներքին հախտոն, քառսային քաղաքական որոշումները հայ հասարակությանը կանգնեցրել են սոցիալական բիֆուրկացիայի շեմին: Ինչպե՞ս է այն դրսևորվում: «Սոցիալական բիֆուրկացիան» բնութագրվում է որպես հասարակության մի վիճակ, երբ սոցիալ-քաղաքական իրականության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ընկալումների միջև առաջանում են խորը հակասություններ և ճգնաժամեր²⁴, երբ հասարակությունը հայտնվում է համակարգի քայքայման, անկայունության և անորոշության փուլում, որոնք մի կողմից իրավիճակների փոփոխության օբյեկտիվ անհրաժեշտության, մյուս կողմից այդ իրավիճակներից դուրս գալու ելքերի երկակի ընտրության առջև են կանգնեցնում հասարակությանը²⁵:

Հիմա, օրինակ ՀՀ տնտեսական շահերի տեսանկյունից 2015 թ. հիմնված ԵԱՏՄ-ն, որին մասնակցում է ՀՀ-ն, օբյեկտիվորեն ցույց է տվել իր արդյունավետությունը, սակայն հայ հասարակության սուբյեկտիվ ընկալումներում քարոզվում է ՀՀ տնտեսական դիվերսիֆիկացման, ԵՄ-ի հետ վիզաների ազատակալման ու մոտավորապես ապագայում ՀՀ-ի՝ ԵՄ-ին անդամակցության հեռանկարը: Ազգային անվտանգության ապահովման համատեքստում, 1992 թ.-ից լինելով ՀԱՊԿ լիիրավ անդամ, ՀՀ այժմյան դեկլարությունը ցուցադրաբար խզում է հարաբերությունները, բոլորում է հավաքական անվտանգության այդ կառույցի աշխատանքները: Ներքին քաղաքականության ոլորտում հասարակական լարվածության և քաղաքացիական ընդվզման յուրաքանչյուր փորձ կապվում է ռուսական «հետքի» ու գործակալական ցանցի գործունեության հետ, որն էլ էական ազդեցություն է ունենում հայ հասարակության արտաքին քաղաքական նախապատվությունների սուբյեկտիվ ընկալումներում: Մասնավորապես, վերջին սոցիալոգիկական տվյալներով՝ Ռուսաստանը Հայաստանի բարեկամ երկրների շարքում զբաղեցնում է 8-րդ տեղը՝ 29,8% վարկանիշով, այն դեպքում, երբ 2015 թ.-ին ՌԴ-ին բարեկամ երկիր էր համարել հարցվածների 86%-ը²⁶:

Այս ամենը վկայում է, որ Հայաստանը կարող է վերածվել ոչ թե համագործակցության, այլ մրցակցության թատերաբեմի, դինամիկ հավասարակշռության և կայունության կամ «պարզ կանոնավոր ատրակտորի» վիճակից անցում կատարել դեպի անկայունությամբ, անորոշությամբ աչքի ընկնող «անկանոն կամ ֆրակտալ ատրակտորի»²⁷ վիճակի, որի արտաքին քաղաքական վայրիվերումները, հախտոն ու քառսային ցատկերը կարող են հանգեցնել ողջ Հարավային Կովկասի բիֆուրկացիոն պոտենցիալի աճին ու Մեծ եվրասիական տարածքի ապահիերարխիայնացմանը: Անվտանգության դեֆիցիտը մեծ մարտահրավեր է, որը

²⁴ Տե՛ս **Черепанов А.** Развитие через нестабильность: синергетический подход в социальной философии. // Вестник Санкт-Петербургского университета, Серия 6, 2006/1, էջ 76-82:

²⁵ Տե՛ս **Лотман Ю.** Культура и взрыв. М., 1992, էջ 192:

²⁶ Տե՛ս «Որո՞նք են ՀՀ բարեկամ և ոչ բարեկամ երկրները ըստ քաղաքացիների», <https://www.aysor.am/am/news/2024/04/03/> (մուտք՝ 05.08.2024):

²⁷ Ավելի մանրամասն տե՛ս **Черепанов А.**, նշվ. աշխ., էջ 77-78:

պետք է հաղթահարվի «Մեծ եվրասիական գործընկերության» համատեքստում: Փաստացի, «Մեծ Եվրոպային» (ԵԱՀԿ), որն առաջ էր քաշում «Վանկուվերից մինչև Վլադիվոստոկ» անվտանգության ապահովման հայեցակարգը, փոխարինելու է գալիս «Մեծ եվրասիական գործընկերության» զարգացման, համագործակցության և «Ջակարտայից մինչև Լիսաբոն» անվտանգության նոր հարացույցը:

Ամփոփելով հարկ է ընդգծել, որ «Մեծ Եվրասիայի» և դրա հիմքի վրա «Մեծ եվրասիական գործընկերության» ձևավորման հարացույցը դեռևս տեսահայեցակարգային փորձարկման փուլում է, որի հաջողությունը որոշակի առումով կախված է նաև Մեծ եվրասիական տարածքի փոքր «սև խոռոչների» բիֆուրկացիոն պոտենցիալը առնվազն բուֆերային տրանսֆորմացիայի փոխակերպելու կարողությունից:

ХАЧИК ГАЛСТЯН – «Большое Евразийское партнерство»: дихотомический выбор Армении. – В рамках статьи обсуждаются теоретико-концептуальные основы формирования концепции «Большого Евразийского партнерства» и перспективы участия Республики Армения в этом глобальном интеграционном мегатренде. Цели и задачи исследования включают изучение динамики трансформации глобального миропорядка, концептуализацию идеи «Большого Евразийского партнерства» и ее практического воплощения, анализ интеграционного и дезинтеграционного потенциала малых государств, вовлеченных в глобальных мегапроектах.

В частности, обосновывается тезис о том, что создание Большого Евразийского Партнерства в широком смысле смещает «центр тяжести» мировой экономики с евроатлантической или англосаксонской оси на восток, в стратегические глубины Евразийского континента. При такой трансформации параллельно претерпевают изменения также точки бифуркации (очаги конфликтов) и буферные зоны Большого Евразийского пространства. Южный Кавказ, особенно Армения, находится в центре бифуркационной напряженности, а армянская государственность и армянское общество в целом стоят перед дихотомическим выбором между точкой бифуркации и буферной зоной.

Ключевые слова: *изменяющийся миропорядок, «Большое Евразийское партнерство», социальная бифуркация, буферная зона, регулярный аттрактор, нерегулярный аттрактор*

KNACHIK GALSTYAN – “Greater Eurasian Partnership”: Armenia’s Dichotomous Choice. – The article discusses the theoretical and conceptual foundations of the formation of the concept of the “Greater Eurasian Partnership” and the prospects for the participation of the Republic of Armenia in this global integration megatrend. The goals and objectives of the study include studying the dynamics of the transformation of the global world order, conceptualizing the idea of “Greater Eurasian Partnership” and its practical implementation, analyzing the integration and disintegration potential of small states involved in global mega-projects.

In particular, the thesis is substantiated that the creation of the Greater Eurasian Partnership in a broad sense shifts the “center of gravity” of the world economy from the Euro-Atlantic or Anglo-Saxon axis to the east, into the strategic depths of the Eurasian continent. With such a transformation, bifurcation points and buffer zones of the Greater Eurasian space also undergo changes in parallel. The South Caucasus, especially Armenia, is at the center of bifurcation tensions, and Armenian statehood and Armenian society as a whole are faced with a dichotomous choice between the bifurcation point and the buffer zone.

Key words: *changing world order, “Greater Eurasian Partnership”, social bifurcation, buffer zone, regular attractor, irregular attractor*